

ÚJ OLVASÓ – fiatal szerzők régebbi könyvekről

Dorcsák Réka

Művészetet a művésziatlenségből (Bartis Attila–Kemény István Amiről lehet című könyvéről)

Ez az első beszélgetős könyv, amelyet olvastam, és ha a többi is ilyen, akkor biztosan állíthatom, hogy nem ez volt az utolsó. Nem könnyű kritikát írni egy olyan klasszikus műről, amely már terjedelmes recepcióval rendelkezik, különösen egy olyan rendhagyó, biográfikus stílusú szövegről, amely nem egy zárt fikcionális világba kalauzol, hanem a referencializálható valóság egy szeletébe, ahol az irodalomértés és narratológia alapvető szabályai már nem működhetnek. A 2010-ben publikált *Amiről lehet* két elismert magyar szerző őszinte beszélgetését közli, amelyet megéri újraolvasni napjainkban is, hiszen a könyv továbbra is friss és aktuális, valamint a látszat ellenére „szépirodalmibb”, mint képzelnénk.

A kötet három szakaszra tagolt, aszerint, hogy éppen Bartis Attila, vagy pedig Kemény István teszi fel a kérdéseit a másiknak. A kérdező–válaszadó pozíció ugyanakkor nem különül el teljesen egymástól, hiszen nagyon sokszor a mély reflexió egyaránt része lesz a kérdező stratégiájának. A kötet első részében Bartis Attila tesz fel kérdéseket beszélgetőtársának, ami aztán nagyon hamar átrendeződik, és mondhatni a Bartis-féle szóözön kezdi el uralni az első szakaszt, majd szépen lassan a kötet többi részét is. Különösen látványos módon valósul meg ez a második szakasztól, amelyben már a Marosvásárhelyen született író és fotográfus kerül a válaszadó szerepbe. Személyes hangvételű kérdéseket fogalmaz meg Bartis Kemény Istvánnak, olyan kérdéseket, amelyek minden olvasót, legyen az laikus vagy professzionális, érdekelhet. Hányszor költözött életében? Hova járt iskolába? Milyen volt az édesapja? Olyan egyszerű kérdések ezek, amelyek már-már egy Nők Lapja heti számában jobban elférnek, mint a Magvető Kiadó által publikált keményfedeles könyvben. A beszélgetős könyv ugyanakkor szépirodalmi minőségűvé válik a kérdésekre adott esszéisztikus stílusban kidolgozott gondolatok, reflexiók, emlékezések egymásutánja által, ami az egész kötet meglepetésszerűségét eredményezi.

Az első szakasz erősségének mondható, hogy olyan kultúrpolitikai, közéleti, és történelmi pillanatokat elevenít fel, amelyeknek a két szerző mindegyike szemtanúja és átélője volt. Ekképpen olvashatjuk a Ceaușescu-éra Romániájának kritikáját, a forradalom előtti és utáni impressziókat, hangulatokat, az erdélyi magyar közösség valóságának szembeállítását a budapesti, nagyvárosi légkörrel, a rendszerváltozás előtti és utáni idők furcsaságait, a 2005-ben megjelent Domokos Mátyás féle Ady-szöveg-gyűjtemény utáni viták lehetséges okait, és még a Gyurcsány-korszak politikájának többé-kevésbé bújtatott kritikáját is. Egyszóval, az első szakaszban egyértelműen a két szerzőnek a közéletben, és a politikai színtéren elfoglalt kritikus pozíciójára kerül a hangsúly. A két, egymással, több mint húszévnnyi barátságot ápoló szerző kritikusan szemléli a magyarság, a nemzeti identitás, és a demokrácia kérdéseit, amelyek minden időben aktuálisak, és amelyeket ma sem árt újra és újra feltennünk.

„A hajdani életvidám, pesti irónia kioktató cinizmussá vált az egyik oldalon, a valamikori nemes pátosz frusztrált gyűlölködéssé a másikon. Ilyen szavak röpködnek, mint hazaáruló vagy a fasiszta, de úgyse számít, mert csak a másik fél mondta.” Kemény István szavai pontosan, és egyértelműen mutatnak rá arra a kortárs jelenségre, amely nem csupán a két politikai, de a két kultúrpolitikai székértábor kommunikációját is jellemzik, és amelyek ma aktuálisabbak, mint valaha. A közéletben zajló, és a magyarországi értelmiség életformájává váló „acsargás” (Kemény szavait idézve), mindkét szerzőben keserűséget gerjeszt, aminek Bartis adja a legnagyobb hangot: „A magyar nyelv állapota nem a bazmegelés miatt siralmas, hanem mert lassan a legfontosabb szavak jelentésének szintjén sincs konszenzus, és így már amikor akarunk, sem tudunk kommunikálni. Ahol az egyik patrióta, szemben a másikkal, aki hazafi, ahol a szinonimák már egymás ellentétét jelentik, ott baj van. Ahol arról folyik a diskurzus, hogy két véres politikai szimbólum közül melyik lemosható, mert persze, hogy véres, a feszület is véres, nadeamásik, ott bizony nem kell föltétlenül zsidónak lenni ahhoz, hogy az embernek csomagolhatnékja támadjon.”

Kendőzetlen és bátor szavak ezek egy interjúkötetben, amely éppen emiatt lesz hiteles. Mindenről, „amiről lehet”, mindenről, amiről két jeles írónak fogalma, véleménye lehet, az belekerült ebbe a kötetbe, ami pontosan ezen szókimondó stílus miatt, letehetetlenné válik. A közéleti és politikai kritika mellett természetesen az irodalmi kérdések, és válaszok is legalább annyira érdekesek, főleg, amelyek az irodalomkritika jelentőségét, valamint az írói hivatás kérdését taglalják. Kemény úgy fogalmaz „a költőség hivatás, az írás pedig foglalkozás.” Bartis ezt az összetett gondolatot szeretné kidolgoztatni Kemény munkásságának, pontosabban az *A néma H* (1996), a *Család, gyerekek, autó* (1997), a *Hideg. Versek* (1996 – 2001, 2001), valamint az *Élőbeszéd* (2006) kötetek egyes motívumainak a kiemelésével, ami által nem csupán ezen művek szövegeinek hangulatáról, képi világáról olvashatunk, hanem a mögöttük rejlő alkotói folyamatba is betekintést nyerhetünk. Egyedüli élményben, az író – olvasó találkozókra jellemző, bensőséges tapasztalatban lesz része az olvasónak,

aki kedvet kaphat az írói életrajz, és a mögötte rejlő emberi életút megismerése folytán arra, hogy belelapozzon a szépirodalomba is.

Az írói életúttal való irodalom-reklámozás, ugyan sok esetben olvasócsalogató stratégia, mégsem biztosan pozitív eredményeket hoz magával, tekintve, hogy az írói életút szakaszainak beolvasása bizonyos szövegekbe, pontosan az irodalmi szempontok elvesztésével járhat az elemzés során, valamint a katarzis élményét teszi kockára az, aki mindenképp bele akar látni egy, a szerző által már magyarázott életrajzi adatot az adott szövegbe. Bartis és Kemény beszélgetős könyvét ezen a ponton érheti negatív kritika, ugyanakkor szerencsére nem ez a hangsúlyos tematikus elem a könyvekben. Az írói munkásság nyomán követésének kérdései és válaszai mellett, magáról az irodalomról, a kritikáról, és az irodalmi hivatásról szóló fejtegetéseik jelentősebbek és érdekesebbek is. Ezen a ponton az olvasó is bevonódik, hiszen érintetté válik a társadalmi mércének, az elhivatottságnak, az irodalom értelmének kérdései kapcsán: „(Kemény:) Van egy abszolút mércém, ami szerint semmi más nem számít igazán. Ez nem változik. De, mint ahogy az előbb mondtam, a társadalom számára nem jelent ma annyit, mint negyven vagy hatvan éve. A költő az valaki volt. Még kispolgári értelemben is. Lehetett utálni, lenézni, de volt. Létezett. Tényező volt. És ma talán már olyan sincs, hogy kispolgári értelem.”

A második és harmadik szakasz kérdezője a szűkszavúbb Kemény István, bár meg kell hagyni, talán jobb kérdéseket tesz fel, mint beszélgetőtársa. Legalábbis egyszerűbben áll hozzá a feladathoz, és a külvilág számára is érzékelhető, egyértelmű Bartis-jegyekre kérdez rá az író-fotográfusnál: különc öltözködés, arisztokratikus viselkedésmód, írásaiban megjelenő morális kérdések iránti elköteleződés stb. Egyszóval, a felszínről egyre mélyebbre, egy egészen izgalmas, és összetett személyiség valóságába látunk, ami a válaszadó oldaláról kifejezetten pontos, érzékletes, szókimondó és sűrű válaszokkal jár együtt. Bartis válaszaiban a tudatosság, az állandó önreflexió és a művészet iránti elhivatottság, vagy „evidencia-érzés” sugárzik, különösen mikor *A séta* (1995), *A kéklő pára* (1998), *A nyugalom* (2001), vagy a *Lázár apokrifek* (2005), valamint fotográfusi munkásságának inspirációjáról beszél. „Nézd,

az ember elsősorban nem a világban, hanem önmagában akar rendet tenni. Nem az az elsődleges célja, hogy mások számára útjelző táblákat helyezzen el, hanem hogy legalább ő maga tudjon a saját normái szerint végigszalomozni az életén. (...) Én a szándékról beszélek. Arról, hogy amikor morális kérdéseket feszeget, mi hajtja az embert. Hogy abban sokszor benne vannak a saját morális válságai is, vagy az igyekezet, hogy valamit tisztán lásson. (...) A szóban forgó szöveg esetében például (Idefent balsors, odalent sorstalanság) az Apámhoz, az ő világlátásához, gondolkodásmódjához való viszonyom. Annak a megértése, elfogadása. A felismerés, hogy amíg nem értem a saját balsorsom, addig fogalmazgathatok bármilyen illedelmesen, soha nem fogom a másik sorstalanságát igazán megérteni.”

Bartis és Kemény művészetet teremtenek a művésziatlenségből. A kötet rendkívüliségét az eredményezi, hogy a két szerző oly módon reprodukálják az irodalmat, hogy még csak

nem is ez volt a szándékuk. Különösen látványosan valósul meg ez a harmadik szakaszban, amikor Kemény kérdezi a fotográfus Bartist. Azáltal, hogy Bartis csupán beszél a művészetről, már művészetet teremt. Beszéljen akár a pillanat, és a véletlen művészetéről, a fényképészetről, az erotikáról, az Isten-keresésről, Bartis arról az igazán egyedi tapasztalatról tesz tanúbizonyságot, miszerint a magában elhivatottságot érző író mindig „költőként” látja a világot, és ekképpen is nyilatkozik róla, hiszen a valódi költő nem tud pusztán foglalkozásként tekinteni hivatására. A kötet által ennek a személyes tapasztalatnak a részesévé válik az olvasó is, aki biztosan nem bánja meg, hogy elolvassa a könyvet, hiszen nem csak egy, hanem jóval több maradandó, és továbbgondolásra érdemes reflexióval gazdagodhat.

(Bartis Attila – Kemény István: Amiről lehet, Magvető, 2010)

SZEMEREKI TERÉZ: Magabiztos